

SISTEMUL ROMÂNESC PENTRU CONSERVAREA ȘI RESTAURAREA PATRIMONIULUI CULTURAL MATERIAL MOBIL – UN SCURT ISTORIC –

Dan Octavian PAUL*
Luminița PAUL**

Abstract: *This paper presents a history of The Romanian System for Conservation and Restoration of the Cultural Heritage, in its 45 years of existence. The data presented refers to two periods, 1975-1990 and from 1990 until present day. The system has organizational and functional elements and its own education and professional accreditation within the Ministry of Culture.*

Keywords: *system, Romanian, conservation, restoration, heritage, cultural, historical.*

Cuvinte-cheie: *sistem, românesc, conservare, restaurare, patrimoniu, cultural, istoric.*

Conservarea și restaurarea bunurilor culturale materiale mobile sunt activități cu caracter științific, care au la bază o formare multidisciplinară, artistică, științifică și tehnică, aplicarea unor metode și tehnici specifice, abilități practice de înaltă precizie precum și respectarea unui cod de etică și practică profesională.¹

„Sistemul Românesc pentru Conservarea și Restaurarea Patrimoniului Cultural Material Mobil” a fost constituit prin Legea nr. 63 din 1974², lege care a fost ulterior completată cu un Decret ale Consiliului de Stat, un Decret Prezidențial și o Hotărâre a Consiliului de Miniștri.

Sistemul a început să funcționeze din luna octombrie 1975. Sistemul marca trecerea activităților de conservare și restaurare a patrimoniului cultural pe baze științifice și a fost format din elemente legislativ-normative, organizatorico-funcționale precum și un sistem propriu și unic de formare a specialiștilor necesari domeniului.

De ce sistem? Până în prezent, deși au trecut 45 de ani de la înființare, conservarea și restaurarea bunurilor culturale în țara noastră sunt încă subevaluate profesional și percepute ca niște activități auxiliare, de multe ori chiar administrative. Ori, așa cum menționăm mai sus, toate

*Expert Restaurator MC, Dan Octavian PAUL – M-am născut într-un muzeu! Am lucrat 45 de ani ca restaurator metale. 31 de ani am lucrat la Muzeul Național Brukenthal din Sibiu și 14 ani am fost Șeful Laboratorului Zonal de Restaurare din cadrul Muzeului Național al Banatului din Timișoara. Sunt Expert Restaurator MC. Sunt membru ICOM și am fost Președintele ICOM România. Am inițiat și am fost Președinte fondator al Asociației Conservatorilor și Restauratorilor din România

**Expert Conservator și Investigator MC, Luminița PAUL – Lucrez de 29 de ani ca și Conservator de bunuri culturale. Sunt Expert MC în Conservare și Investigator biolog. Sunt membru ICOM și al Asociației Conservatorilor și Restauratorilor din România

¹Definiție de domeniu personală, elaborată în anul 2012. ©

²Legea Nr. 63 din 1974 – Legea ocrotirii Patrimoniului Cultural Național al Republicii Socialiste România.

elementele componente stabilite prin lege au creat un sistem unic, coerent, pe baze științifice, la nivel național.

La nivel organizatorico-funcțional a fost înființată o rețea națională formată din 10 Laboratoare Zonale de Restaurare și Conservare: în București, la Muzeul Național de Istorie a României, la Muzeul Național de Artă al României, Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” și Biblioteca Națională a României; la Iași, în cadrul Complexului Muzeal Național „Moldova”; la Cluj-Napoca, în cadrul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei; la Sibiu, în cadrul Muzeului Național Brukenthal; la Craiova, în cadrul Muzeului Olteniei; la Timișoara, în cadrul Muzeului Național al Banatului și la Suceava, în cadrul Muzeului Național al Bucovinei.³

³Sunt denumirile actuale ale acestor instituții muzeale.

Aceste Laboratoare Zonale de Restaurare și Conservare s-au înființat în cadrul instituțiilor unde existau deja laboratoare de restaurare, dar cu o experiență pentru doar pentru câteva suporturi de bunuri culturale. Organizarea lor cuprindea laboratoare pentru restaurarea și conservarea majorității suporturilor și tehnicilor, inclusiv un laborator de investigații chimice, fizice și biologice. Laboratoarele Zonale de Restaurare și Conservare au fost amenajate în spații dedicate exclusiv acestor activități, au fost dotate cu aparatură și materiale pentru a putea aborda lucrări de restaurare și conservare de cea mai mare dificultate și complexitate.

Totodată, rețeaua mai cuprindea și laboratoare la nivelul instituțiilor muzeale, astfel că, practic, în fiecare județ al țării exista câte un laborator de restaurare pe lângă aceste instituții, de obicei specializat pe patrimoniul existent.

De o importanță deosebită a fost necesitatea formării și specializării experților din domeniu, la toate cele trei categorii profesionale; Restauratori, Conservatori și Investigatori. Programele de formare și specializare s-au desfășurat în cadrul unui Centru de Perfecționare⁴ care aparținea de Ministerul Culturii și s-au derulat pentru următoarele specializări⁵:

1. Restauratori, timp de 18 luni, pentru suporturile de ceramică, sticlă, porțelan și alte materiale înrudite;
2. Restauratori, timp de 24 de luni, pentru suporturile metale și lemn;
3. Restauratori, timp de 36 de luni, pentru hârtie, carte veche, grafică;
4. Restauratori, pictură în ulei pe pânză, timp de 48 de luni;
5. Conservatori, timp de 24 de luni;
6. Investigatori, chimiști, fizicieni și biologice, timp de 12 luni.

⁴O parte din actualul Institut Național de Cercetare și Formare în Cultură.

⁵Primele programe de formare în specializările muzeologice din cadrul Centrului, în anul 1975, au fost elaborate de Radu Florescu, Ion Oprea, Aurel Moldoveanu și Iosif Banc.

Pentru Restauratori și Conservatori, la aceeași specializare, erau angajate persoane cu studii medii și universitare din diferite domenii, excepție făcând viitorii restauratori de pictură care erau acceptați doar dacă aveau la bază studii universitare de artă.

După angajarea pe un post în instituțiile muzeale, formarea și specializarea s-a desfășurat „în serviciu”. Perioadele de formare teoretică și stagiile de practică erau unice ca durată dar programele erau adaptate în funcție de studiile avute la angajare. Studiul teoretic se desfășura prin convocări la centru și studiu individual, iar practica se desfășura în cel puțin două laboratoare diferite, cu experiență anterioară în profil.

Aceste laboratoare de practică au fost stabilite la:

1. București:

♦ Biblioteca Națională a României, pentru hârtie, carte veche și grafică, sub îndrumarea lui Ramiro Georgescu și a Cellei Manea;

♦ Muzeul Național Artă al României, pentru pictură, sub îndrumarea lui Gheorghe Pătrașcu, a Piei Vera Anastasiu și a lui Octav Coroiu, iar pentru textile, sub îndrumarea Elenei Maluchin și Floricăi Vârjoghie;

♦ La Muzeul Național de Istorie a României, pentru textile sub îndrumarea Spiridoniei Macri, precum și pentru materialele arheologice;

♦ La Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, pentru metale, sub îndrumarea col. Leluțiu Alexandru;

♦ Muzeul Național Brukenthal din Sibiu, pentru lemn-mobilier, sub îndrumarea lui Bucșa Cornel și pentru textile sub îndrumarea Zoei Hașegan;

♦ La Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj Napoca, pentru metale și materiale arheologice, sub îndrumarea lui Korodi Iosif;

♦ La Complexul Muzeal Național „Moldova” din Iași, pentru artă decorativă, materiale arheologice, arme, sub îndrumarea lui Vicoveanu Dimitrie.

Programul de formare teoretică a Conservatorilor s-a desfășurat tot în cadrul centrului, iar practica s-a desfășurat, în linii mari, la aceleași instituții menționate mai sus. Figura legendară pentru Conservatorii din toate generațiile, chiar până în prezent, rămâne regretatul Moldoveanu Aurel. Din poziția sa din Ministerul Culturii, contribuția lui unică a fost practic pentru întregul sistem de formare și specializare, nu numai a Conservatorilor, ci și a Restauratorilor și Investigatorilor.

Formarea Investigatorilor s-a făcut prin cursuri la centru și printr-un program postuniversitar la Universitatea de Arte din București.

La finalul perioadei de formare și specializare se parcurgea un examen din teorie precum și prezentarea unei lucrări practice. Centrul emitea un Certificat (numit și atestat) care, pentru specialiștii din primii 5 ani de funcționare ai sistemului, avea o valabilitate nedeterminată. Deoarece după atestare, o serie de specialiști abia formați, din diverse motive, au părăsit sistemul, pentru următoarele generații au fost emise certificate cu valabilitate doar pentru câte 5 ani, astfel încât se intenționa ca după această perioadă, să se elibereze un nou certificat. Acest sistem s-a aplicat o perioadă scurtă de timp și doar pentru câteva specializări, astfel că unii specialiști au mai multe certificate/atestate.

În primii 5 ani de la constituirea sistemului și de formare a noii generații de specialiști, s-au derulat și o serie de stagii de documentare, chiar burse de mai lungă durată, în țări cu mare experiență în conservarea și restaurarea patrimoniului ca Anglia, Franța, Suedia, Danemarca, Italia, Germania ș.a. Din păcate, aceste stagii au încetat total, după 1983.

De o mare importanță metodologică, etică și practică a fost elaborarea Normelor de conservare, în anul 1980 și a Normelor de restaurare, în anul 1982. Aceste norme au stabilit liniile directoare de bază pentru toate activitățile de restaurare și de conservare, asigurând, astfel, unitate și coerență sistemului precum și a activităților specifice. Aceste norme au inclus și principii de etică profesională pentru specialiștii domeniului, Restauratori, Conservatori și Investigatori.

Ca o concluzie despre „Sistemul Românesc pentru Conservarea și Restaurarea Patrimoniului Cultural Material Mobil”, de la fondare până în 1990, putem spune următoarele:

- ♦ Sistemul a funcționat în cadrul experienței muzeologice românești, într-o rețea națională de laboratoare la nivele zonale și instituționale, cu o metodologie, principii de etică și practică profesională unice.

- ♦ A rezultat conservarea, restaurarea dar mai ales salvarea unui număr mare, de sute de mii de obiecte, multe aparținând categoriei Tezaur, abordarea unor lucrări complexe, de mare dificultate, acoperind aproape toate materialele/suporturile și tehnicile, o gamă tipologică largă și din toate perioadele istorice.

- ♦ Documentația științifică rezultată constituie o importantă bază de date care poate sta la baza cercetării din artă, istorie, arheologie, științele naturii etc.

♦ Au fost derulate proiecte naționale de conservare și restaurare: la Muzeul Național Peleş, a cărui restaurare a durat din anul 1976 până în 1979 și, ulterior, încă mulți ani pentru diverse lucrări; la Castelul Bran; Palatul Cotroceni; tezaurul de la Agighiol; colecția de carte veche de la Mănăstirea Franciscană de la Șumuleu Ciuc; materialul arheologic din perioada evului mediu timpuriu, pentru Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia și încă multe altele.

Restaurarea Castelului Peleş, a Pelișorului, a Foișorului, a celorlalte clădiri din complex precum și din Sinaia⁶, a fost cea mai amplă acțiune muzeologică din țară, în perioada sa maximă de lucrări fiind detașați peste 500 de specialiști restauratori, conservatori și muzeografi din toată țara⁷.

Pentru restaurarea și conservarea bunurilor culturale a fost amenajat un depozit și un laborator complex la Castelul Posada, pentru specializările: metal, în special artă decorativă, arme și armuri; ceramică – sticlă – porțelan și parțial piatră sau alabastru; textile decorative, costume; lemn – mobilier; conservare carte și conservare pictură, parțial. De asemenea, obiecte valoroase din colecțiile Muzeului Național Peleş au mai fost restaurate: arme la Complexul Muzeal Național „Moldova” din Iași, la Muzeul Național de Istorie a României și la Muzeul Național Militar „Regele Ferdinand I”; textile, artă decorativă și carte veche la Muzeul Național Brukenthal din Sibiu; pictură și grafică la Muzeul Național de Artă al României și carte veche la Biblioteca Națională a României.

Proiectul deosebit de complex de restaurare și conservare a bunurilor culturale mobile aparținând Muzeului Național Peleş a fost organizat și coordonat de Moldoveanu Aurel, secondat de Viorica Necula. Sectoarele de restaurare de la Castelul Posada au fost organizate și coordonate de: Zoe Hașegan pentru textile; Cornel Bucșa pentru lemn – mobilier; metal, arme, armuri organizat de col. Alexandru Leluțiu și Emil Corneliu Chivulescu, coordonat ulterior de Ion „Nini” Rotărescu, iar pentru unele lucrări de sticlă – porțelan, Ion Muntiu.

Restaurarea construcțiilor, refacerea instalațiilor, a structurilor de lemn, au fost făcute de Trustul Carpați, care avea capacitatea, competența și acreditarea de a executa lucrări speciale, complexe, la monumente istorice.

Ca nerealizări ale „Sistemului Românesc pentru Conservarea și Restaurarea Patrimoniului Cultural Material Mobil” în perioada 1975-1990, menționăm următoarele:

1. Deși s-au format specialiști deosebit de competenți, cu o activitate practică strălucită, oricând comparabilă cu experiența internațională

⁶Cazinoul.

⁷Din relatările directorului din acea vreme al Muzeului Național Peleş, regretatul Dan Popa.

din domeniu, statutul profesional al Restauratorilor, Conservatorilor și Investigatorilor a fost incert, de multe ori subevaluat raportat la nivelul de responsabilitate față de valoarea și importanța Patrimoniului Cultural Național.

2. Un alt element negativ pentru domeniul nostru a fost o consecință a autoizolării politice treptate a țării, în special după anul 1985. Astfel, s-a pierdut treptat contactul cu teoria și practica internațională culminând cu retragerea din organizațiile internaționale de profil ICOM, ICOMOS și ICCROM.

3. Cercetarea specifică, aplicativă, a avut un caracter formal cu rezultate minore pentru sistem.

4. După prima perioadă de organizare a laboratoarelor de restaurare, 1975-1980, dotarea tehnico-materială a rămas mult în urmă iar protecția sănătății și a muncii în restaurare și conservare a lăsat mult de dorit.

Schimbările politice, economice și sociale de după 1990 s-au reflectat și în domeniul nostru profesional. Deși Legea nr. 63 din 1974 și toată legislația conexasă au fost abrogate inexplicabil imediat după evenimentele din decembrie 1989, practic „Sistemul Românesc pentru Conservarea și Restaurarea Patrimoniului Cultural Material Mobil” a funcționat mai mult din inerție.

Totuși, deschiderile către străinătate au adus o importantă cantitate de informații legate de diferitele sisteme de conservare și restaurare, naționale și internaționale. Totodată, experții conservatori, restauratori sau investigatori beneficiari ai diferitelor tipuri de burse, stagii de pregătire sau participări la diferite reuniuni profesionale internaționale, au avut șansa de a promova experiența românească și activitățile din domeniu, care au început să fie tot mai cunoscute și chiar apreciate. Participări notabile românești au fost, în principal, la Conferințele Triennale ale ICOM – CC (Consiliul Internațional al Muzeelor – Comitetul pentru Conservare) precum și la Conferințele IIC (International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works).

În cadrul „Sistemului Românesc pentru Conservarea și Restaurarea Patrimoniului Cultural Material Mobil” au apărut importante schimbări la toate nivelurile, legislativ-normativ, organizatorico-funcțional dar, mai ales, la cel de învățământ.

Cea mai importantă schimbare a fost apariția și dezvoltarea programelor universitare de formare a Restauratorilor. În prezent, după știința noastră, funcționează 12 programe universitare, la București - 2, Sibiu - 2,

Iași - 2, Suceava, Târgoviște, Oradea, Timișoara, Cluj-Napoca și la Alba-Iulia. Cu excepția specializărilor de la Suceava, Târgoviște și Alba-Iulia, care funcționează sub umbrela istoriei, trei specializări funcționează în sistemul de învățământ religios, iar celelalte funcționează în cadrul universităților de arte.

În ultimii ani au fost absolvite și studii doctorale specifice domeniului. Diplomele acestor universități, în sistemul Bologna, licență, master și doctorat, sunt extrem de importante pentru recunoașterea și protecția profesiunilor de Restaurator și Conservator.

Începând cu anul 2005 au fost acreditați primii Experți Restauratori și Conservatori, care, prin prevederile legale, pot efectua intervenții de restaurare și conservare pe obiecte clasate la categoria tezaur.

În paralel, mai continuă și cursurile de la Institutul Național de Cercetare și Formare în Cultură iar, după absolvire, se eliberează o diplomă de competențe din partea Ministerului Culturii și Ministerului Muncii, singurul document care încă dă dreptul, conform legii, să se restaureze și să se conserve bunuri de patrimoniu cultural.

Contrar acestor numeroase programe de formare, numărul specialiștilor Restauratori și Conservatori din instituțiile de profil scade alarmant de la an la an, iar Investigatorii aproape au dispărut.

De remarcat este înființarea și dezvoltarea, în general pe structurile fostelor laboratoare zonale, dar nu numai, a unor Centre pentru Conservare și Restaurare, unele cu construcții noi, dedicate, la Muzeul Olteniei din Craiova, la Complexul Național Muzeal „ASTRA” din Sibiu, la Complexul Muzeal Național „Moldova” din Iași, la Muzeul Național al Unirii din Alba-Iulia și la Muzeul Național al Bucovinei din Suceava.

Activitatea științifică a Conservatorilor, Restauratorilor și Investigatorilor s-a materializat și prin participarea la numeroase sesiuni științifice naționale și internaționale; dintre cele din țară, menționăm:

♦ MATCONS și Salonul Național de Restaurare organizate la Muzeul Olteniei din Craiova.

♦ Sesiunea Națională de Conservare-Restaurare Doina Darvași și CONScience, organizate de Muzeul Național al Satului „Dimitrie Gusti” din București.

♦ În anul 2018, în premieră națională și cu conexiuni internaționale, a fost inițiată seria de colocvii anuale destinată exclusiv problemelor de etică în domeniu, ET CONS REST, în organizarea Laboratorului Zonal de Restaurare din cadrul Muzeului Național al Banatului din Timișoara. Totodată, în colaborare cu ICOM-CC, a început constituirea unei baze de

date internaționale cu probleme de etică în conservare și restaurare precum și editarea unui volum cu documente pentru acest profil.

Ca organizare profesională a Conservatorilor și Restauratorilor, după mai multe încercări, în anul 2009 s-a înființat „Asociația Conservatorilor și Restauratorilor din România” (A.T.RE.CO.), care are statut de membru asociat la Confederația Europeană a Conservatorilor-Restauratorilor (E.C.C.O.) cu sediul la Bruxelles. Totodată, mai mulți Conservatori, Restauratori și Investigatori sunt membri ICOM, activând și având drept de vot în Comitetul pentru Conservare (ICOM-CC).

Un proiect ambițios, unic, dar extrem de necesar pentru muzeele timișorene precum și pentru întregul patrimoniu din vestul țării, este „Centrul pentru Conservare, Restaurare și Cercetare Sistemică a Patrimoniului Cultural”, elaborat la Muzeul Național al Banatului din Timișoara încă din anul 2009, proiect care a primit, în sfârșit, finanțare pentru Studiul de fezabilitate.

La nivel legislativ-normativ, după o îndelungată perioadă în care domeniul patrimoniului cultural, inclusiv conservarea și restaurarea acestuia, au funcționat doar în baza unor hotărâri temporare, incomplete, începând cu anul 2000, în vederea aderării României la UE, a fost elaborată o nouă legislație pentru Patrimoniul Cultural. Din păcate, la elaborarea acestei legislații, comunitatea noastră profesională a fost minim consultată, rezultând o încadrare neadecvată a domeniului conservării și restaurării în muzeologia românească și o subevaluare a activităților specifice. Sperăm ca viitorul Cod al Patrimoniului să corecteze aceste aspecte și să aducă „Sistemul Românesc pentru Conservare și Restaurare a Patrimoniului Cultural” la nivelul experienței internaționale din domeniu.

Patrimoniul Cultural Național fiind element de siguranță națională, conservarea memoriei materiale și imateriale ar trebui să fie o responsabilitate și o prioritate permanentă pentru toate nivelurile politicilor naționale și locale.